

Hätätilatestamenttien pätevyyden edellytykset

OTMU1004 Aviovarallisuus- ja jäämistöoikeus
ON-tutkielma

Laatija:
Teresa Heimonen

3.5.2024

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu
Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

ON-tutkielma

Oppiaine: Aviovarallisuus- ja jäämistöoikeus
Tekijä: Teresa Heimonen
Otsikko: Hätätilatestamenttien pätevyyden edellytykset
Ohjaaja: Tuulikki Mikkola
Sivumäärä: VI + 22 sivua
Päivämäärä: 3.5.2024

Tämä tutkielma käsittelee hätätilatestamenteille Suomessa asetettuja pätevyyden edellytyksiä. Tutkielmassa käsitellään pätevyyden edellytyksiä sekä suullisen että kirjallisen hätätilatestamentin kohdalla. Tarkastelussa ovat niin molemmille hätätilatestamenttityypeille yhteiset pätevyyden edellytykset kuin kummallekin tyyppille erikseen ominaiset muotovaatimukset.

Perintökaaressa hätätilatestamentin tekemistä on säännelty yhdessä, pituudeltaan melko lyhyessä säännöksessä. Tutkielman tavoitteena on selventää perintökaaressa esitettyjen muotovaatimusten sisältöä ja niiden vaikutuksia hätätilatestamentin pätevyyteen käyttämällä tulkinnan apuna itse perintökaaren lisäksi oikeuskäytäntöä sekä oikeuskirjallisuudessa esitettyjä tulkintakannanottoja. Tutkielmassa on hyödynnetty perinteistä lainopillista metodia, ja tutkimus kohdistuu tähänhetkiseen oikeustilaan (*de lege lata*).

Tehdyn tutkimuksen perusteella nykyinen oikeustila on osittain epäselvä. Kaikkiin hätätilatestamenttien pätevyyden edellytyksiin ei ole johdettavissa tarkkarajaista ja selkeää oikeusohjetta. Esimerkiksi hätätilan arviointiin ei ole olemassa mitään tiettyä yksittäistä kriteeriä. Sen sijaan suuntaa antavia päätelmiä on mahdollista tehdä vallitsevan oikeustilan pohjalta. Hätätilatestamentit osoittautuivat tutkimuksen perusteella testamenttimuodoksi, joiden kohdalla korostuu periaatteellinen ja tilannekohtainen punninta. Juuri hätätilatestamenttien poikkeuksellisen luonteen vuoksi tarkkoja, kaikkiin tapauksiin soveltuvia oikeusohjeita voi olla vaikeaa tai mahdotonta antaa.

Avainsanat: hätätilatestamentti, testamentti, testamenttioikeus, perintökaari, hätätilatestamentin muoto, testamentin muotovaatimukset

Sisällys

Hätätilatestamenttien pätevyyden edellytykset.....	I
Lähteet.....	IV
Lyhenteet	VI
1 Johdanto	1
1.1 Hätätilatestamentti poikkeuksena testamentin normaaleista muotovaatimuksista.....	1
1.2 Tutkimuskysymykset ja aiheen rajaus	2
1.3 Metodi	4
1.4 Rakenne.....	5
2 Testamentin yleiset edellytykset	7
2.1 Testamentintekokelpoisuus.....	7
2.2 Testamenttaustarkoitus.....	8
2.3 Testamentin määrämuotoisuus.....	9
2.3.1 Normaalimuotoinen testamentti	9
2.3.2 Hätätilatestamentti.....	10
3 Hätätilatestamentin yleiset edellytykset	11
3.1 Hätätilan käsillä olo.....	11
3.1.1 Mikä on hätätila?	11
3.1.2 Hätätilan subjektiivisuus	13
3.2 Aikarajaisuus	14
4 Hätätilatestamentin erityiset edellytykset.....	16
4.1 Suullinen hätätilatestamentti	16
4.1.1 Esteettömät todistajat.....	16
4.2 Holografinen hätätilatestamentti	18
4.2.1 Omakätisesti kirjoittamisen vaatimus	18
4.2.2 Allekirjoitus	19
5 Johtopäätökset.....	21

Lähteet

Kirjallisuus

Aulis Aarnio: Jälkisäädökset. Lainopillisen Ylioppilastiedekunnan Kustannustoimikunta 1975

Aulis Aarnio – Urpo Kangas: Avioliitto, perintö ja testamentti. Lakimiesliiton kustannus ja tekijät 1994

Aulis Aarnio – Urpo Kangas: Suomen jäämistöoikeus II Testamenttioikeus. Alma Talent 2015

Ari Hirvonen: Mitkä metodit? Opas oikeustieteen metodologiaan. Yleisen oikeustieteen julkaisuja 17 2011

Rautiala Martti: Perintö ja testamentti uuden perintökaaren mukaan. Suomen Lakimiesliiton Kustannus Oy 1967

Siltala Raimo: Oikeustieteen tieteenteoria. Suomalainen Lakimiesyhdistys ja Raimo Siltala 2003

Urpo Kangas: Perhe- ja jäämistöoikeuden perusteet. Alma Talent 2023

Urpo Kangas: Perhevarallisuusosoikeus. Alma Talent 2018

Oikeustapaukset

KKO 1938 II 78

KKO 1943 II 271

KKO 1955 II 115

KKO 1958 II 44

KKO 1960 II 28

KKO 1964 II 106

KKO 1969 II 25

KKO 1972 II 60

KKO 1974 II 84

KKO 1984 II 149

KKO 1987:37

KKO 1994:11

KKO 2004:8

KKO 2011:57

Rovaniemen HO 19.4.1995 S 94/94

Turun HO 8.5.1992 S 91/557

Lyhenteet

EU	Euroopan Unioni
PK	perintökaari (40/1965)
KKO	korkein oikeus

1 Johdanto

1.1 Häätöilätestamentti poikkeuksena testamentin normaaleista muotovaatimuksista

Yleisen määritelmän mukaan testamentti on kuolemanvarainen, vastikkeeton ja yksipuolinen peruutettavissa oleva oikeustoimi, jolla testamentin tekijä määrää jäämistöstään¹.

Testamentista puhuttaessa on erotettava toisistaan testamentti *tahdonilmaisuna* ja testamentti *asiakirjana*. Yksittäinen testamenttiasiakirja voi sisältää useita tahdonilmaisuja henkilön omaisuuden jakamisesta tämän kuoleman jälkeen.² Tässä tutkielmassa tarkastelen häätöilätestamenttien pätevyydelle asetettuja edellytyksiä sekä testamentiksi tarkoitettujen tahdonilmaisujen että testamenttiasiakirjojen kautta. Esimerkiksi testamenttaustarkoitusta käsittelevä luku keskittyy pääasiassa testamenttiin tahdonilmaisuna, kun taas allekirjoitusta käsittelevä luku keskittyy enemmän itse asiakirjaan ja siltä edellytettyyn muotoon.

Suomessa testamentin tekemistä ja muita testamenttiin liittyviä аспекteja, kuten testamentin pätemättömyyttä ja peruuttamista, sääntelee perintökaari (40/1965). PK 10:1 asettaa testamentin muodolle vähimmäisvaatimukset, jotka sen tulee täyttää ollakseen pätevä. *Vähimmäismuotoon* kuuluu testamentin tekeminen kirjallisesti, ja asiakirjan varustaminen testamentin tekijän ja kahden esteettömän todistajan allekirjoituksilla. Tällaista testamenttia kutsutaan myös *normaalimuotoiseksi testamentiksi*, vastakohtana tässä tutkielmassa käsittelemilleni häätöilätestamenteille. Vähimmäisvaatimusten lisäksi suositellaan ainakin päiväyksen sisällyttämistä asiakirjaan mahdollisen todistelun helpottamiseksi. Päiväyksen puuttuminen ei kuitenkaan ole muotovirhe, toisin kuin vähimmäismuodosta poikkeaminen.³ Ulkoisten muotomääräysten täyttämisen lisäksi pätevältä testamentilta edellytetään, että testamentin tekijällä on ollut kelpoisuus tehdä testamentti⁴, ja hän on myös tarkoittanut tehdä sellaisen⁵.

Testamentin ankarat muotovaatimukset palvelevat ennen muuta oikeusvarmuuden ja todistettavuuden tavoitteita. Koska testamentin perimmäisenä tarkoituksena on kuitenkin varmistaa testamentin tekijän viimeisen tahdon toteutuminen, tarkkojen muotomääräysten

¹ Aarnio – Kangas: Suomen jäämistöoikeus II Testamenttioikeus, s. 21

² Kangas: Perhe- ja jäämistöoikeuden perusteet s. 699

³ Kangas: Perhevarallisuus-oikeus, s. 497

⁴ Kangas: Perhe- ja jäämistöoikeuden perusteet, s. 704

⁵ Kangas: Perhevarallisuus-oikeus, s. 497

edellyttäminen ilman mahdollisuuksia poikkeuksiin voisi johtaa epäoikeudenmukaisiin lopputuloksiin. Tämän vuoksi lainsäädäntöömme on sisällytetty mahdollisuus *hätätilatestamentin* tekemiseen. Hätätilatestamenttia on mahdollisuus hyödyntää poikkeuksellisissa olosuhteissa, jossa testamentin tekijällä ei hätätilan takia ole mahdollisuutta laatia normaalia muotomääräykset täyttävää testamenttia.⁶ Hätätilatestamentin voi pääsääntöisesti toteuttaa kahdella eri tavalla: *suullisena hätätilatestamenttina* tai *kirjallisena* eli *holografisena hätätilatestamenttina*⁷.

1.2 Tutkimuskysymykset ja aiheen raja

Hätätilatestamentin tekemistä säännellään perintökaaren 10:3:ssa. Kyseinen säännös kuuluu seuraavasti:

"Joka sairauden tai muun pakottavan syyn vuoksi on estynyt tekemästä testamenttia 1 §:ssä säädetyllä tavalla, saa tehdä sen suullisesti kahden todistajan ollessa yhtäaikaa läsnä tai todistajittakin omakätisesti kirjoittamallaan ja allekirjoittamallaan asiakirjalla.

Edellä 1 momentissa tarkoitettu testamentti on katsottava rauenneeksi, jos testamentin tekijällä esteen lakattua on kolmen kuukauden ajan ollut tilaisuus määrätä jäämistöstään sillä tavalla kuin 1 §:ssä on säädetty."

Tämän yksityiskohtaisemmin hätätilatestamentin tekemistä ei laissa säännellä. Perintökaaren säännöksessä ei sen tarkemmin avata esimerkiksi sitä, millainen sairaus tai muu pakottava syy on hyväksyttävä este testamentin normaalien muotovaatimusten noudattamatta jättämiselle. Tämän tutkielman tarkoituksena on lainopin metodein tulkita kyseisen pykälän sisältöä, eli *selventää pätevän hätätilatestamentin tekemisen edellytyksiä*. Tutkimukseni koskee sekä suullisia että kirjallisia hätätilatestamenteja. Tutkimuskysymyksiksi muotoutuvat seuraavat kysymykset:

- 1) Hätätilan määritelmä: Mikä on pykälässä tarkoitettu sairaus tai muu pakottava syy, jonka nojalla voi tehdä hätätilatestamentin
- 2) Suullisen hätätilatestamentin tekeminen: Millainen toiminta katsotaan suullisen hätätilatestamentin tekemiseksi, ja mitä sen todistajilta edellytetään

⁶ Aarnio – Kangas: Suomen jäämistöoikeus II Testamenttioikeus, s. 187

⁷ Kangas: Perhe- ja jäämistöoikeuden perusteet s. 700

3) Kirjallisen hätätilatestamentin tekeminen: Millainen on pykälän mukainen omakätisesti kirjoitettu ja allekirjoitettu asiakirja

4) Hätätilatestamentin raukeaminen: Miten säännöksessä tarkoitettu kolmen kuukauden ajanjakso lasketaan

5) Muut edellytykset: Mitä muuta pätevän hätätilatestamentin tekeminen edellyttää (testamentintekokelpoisuus ja testamenttaustarkoitus)

Tarkastelen tutkielmassani vain niitä vähimmäisvaatimuksia, joiden olemassaoloa pätevän hätätilatestamentin tekeminen edellyttää. En siis käsittele sellaisia yleisesti testamenttiin lisättäväksi suositeltuja elementtejä, kuten päiväystä, joiden puuttuminen ei kuitenkaan ole muotovirhe, eivätkä ne näin ollen myöskään vaikuta testamentin pätevyYTEEN.

Alueellisesti tutkimukseni rajoittuu Suomeen, sillä tutkimuksen kohteena on suomalaisen perintökaaren mukainen hätätilatestamentti. Suomalainen testamenttioikeus kuitenkin heijastelee pitkälti Ruotsin testamenttioikeutta, ja ennen nykyistä vuonna 1965 annettua perintökaarta Suomessa oli pitkään käytössä Ruotsista saatu vuoden 1734 perintökaari (5/1734). Aarnion mukaan myös nykyistä perintölainsäädäntöämme voi luonnehtia suureksi osaksi "Ruotsin säädännäisen oikeuden miltei valokuvamaiseksi toisinnoksi".⁸ Myös Ruotsin perintökaaressa⁹ esimerkiksi säännellään hätätilatestamenttia sen 10 luvun 3 §:ssä. Säännös on suomalaisen version kanssa samansisältöinen, ja sanamuodoltaankin lähes identtinen.

Pohjoismaissa voidaan nähdä testamenttioikeuden alalla kaksi eri pääryhmää: ruotsalaissuomalainen ja tanskalaisnorjalainen järjestelmä¹⁰. Koska hätätilatestamenteja koskevia oikeuslähteitä on Suomessa rajoitetusti, olen sisällyttänyt tutkielmaani myös sellaisia suomalaisessa oikeuskirjallisuudessa esitettyjä tulkintakannanottoja, jotka pohjautuvat Ruotsissa tehtyihin ratkaisuihin. Järjestelmien samankaltaisuuden vuoksi monet suomalaiset oikeustieteilijät ovat käyttäneet näitä ratkaisuja apuna Suomen perintökaaren tulkinnassa.¹¹

⁸ Aarnio: Jälkisäädökset, s. 55-59

⁹ ärvdabalk (1958:637)

¹⁰ Aarnio – Kangas: Suomen jäämistöoikeus II Testamenttioikeus, s. 12

¹¹ Esimerkiksi Rautiala mainitsee teoksensa alkusanoissa vuoden 1965 perintökaaren rakentuvan pääkohdiltaan vuonna 1935 osittain Ruotsin kanssa yhteistyössä laadittuun ehdotukseen, joka taas oli erittäin lähellä Ruotsin perintökaarta. Koska vuosien 1935 ja 1938 jälkeen tehdyistä ehdotuksista puuttuu perustelut, Rautiala on käyttänyt nykyisen perintökaaren säännösten tarkoituksen selvittämiseksi apunaan vuoden 1935 ehdotuksen

1.3 Metodi

Tutkielman tavoitteena on selvittää tällä hetkellä hätätilatestamenttien suhteen vallitsevaa oikeustilaa, minkä vuoksi metodinani toimii lainoppi. Yksinkertaisesti ilmaistuna lainoppi on oikeudellista argumentaatiota, jonka tavoitteena on tulkita oikeuden sisältöä ja systematisoida sitä, eli määrittää erilaisten oikeusnormien keskinäistä suhdetta¹². Lainoppi pyrkii selvittämään voimassa olevan oikeuden sisältöä tulkitsemalla *oikeuslähteitä*. Oikeuslähteet ovat niitä perusteita, joista tulkinta lähtee liikkeelle. Lainopissa oikeuslähteitä eli tulkintaperusteita tulkitaan erilaisin tulkintametoodein, ja lopputuloksena päästään tulkintatulokseen eli tulkintakannanottoon.¹³

Oikeuslähteet jaetaan Suomessa perinteisesti kolmeen ryhmään: vahvasti velvoittaviin, heikosti velvoittaviin ja sallittuihin oikeuslähteisiin. Vahvasti velvoittaviin oikeuslähteisiin kuuluvat lainsäädäntö ja tavanomainen oikeus eli niin sanottu maantapa, ja ne velvoittavat tuomaria virkavastuun uhalla. Niillä on siis etusija muihin oikeuslähteisiin verrattuna. Vahvasti velvoittavilla oikeuslähteillä on myös sisäinen normihierarkia: perustuslaki syrjäyttää sen kanssa ristiriidassa olevan eduskuntalain, joka taas syrjäyttää sen kanssa ristiriidassa olevan valtioneuvoston asetuksen ja niin edelleen. Euroopan Unionin oikeus taas syrjäyttää ristiriitatilanteessa kansallisen lain.¹⁴ Hätätilatestamenttien osalta sääntely on kuitenkin pitkälti kansallista, joten EU-oikeudellisilla lähteillä ei tässä aihepiirissä ole suurta relevanssia. Sen sijaan kansallinen laki eli perintökaari on tutkielmassani keskeinen oikeuslähde.

Heikosti velvoittavia oikeuslähteitä ovat lainvalmisteluaineistot, kuten hallituksen esitykset, sekä prejudikaatit eli tuomioistuinten – suurimman painoarvon omaavina korkeimman oikeuden – ratkaisut, jotka sisältävät oikeusohjeen. Jos tuomari sivuuttaa heikosti velvoittavan oikeuslähteen päätöksenteossa, hänellä on asian suhteen perusteluvelvollisuus, ja ratkaisu voi myös suurella todennäköisyydellä muuttua ylemmässä oikeusasteessa. Hyödynnän tutkielmassani etenkin korkeimman oikeuden tekemiä ratkaisuja. Hätätilatestamenteja koskien monet prejudikaatit ovat suhteellisen vanhoja. Ne ovat kuitenkin edelleen

perusteluita ja mainittujen Ruotsin lakien laajoja esitöitä. Rautiala: Perintö ja testamentti uuden perintökaaren mukaan, s. 5

¹² Siltala: Oikeustieteen tieteenteoria, s. 328

¹³ Hirvonen: Mitkä metodit? Opas oikeustieteen metodologiaan, s. 38

¹⁴ Hirvonen: Mitkä metodit? Opas oikeustieteen metodologiaan, s. 42-43 ja Siltala: Oikeustieteen tieteenteoria, s. 201

relevantteja, sillä hätätilatestamentteja koskeva sääntely on pysynyt pitkään samanlaisena. Jos korkein oikeus on jo antanut jotain kysymystä koskevan ratkaisun, asiaa ei ole tarpeen ratkaista uudestaan. Tämä pätee silloin, jos kysymykseen vaikuttavat olosuhteet, kuten lainsäädäntö, pysyvät muuttumattomina.

Sallittuina oikeuslähteinä pidetään lainopin tuottamaa oikeustiedettä, oikeusvertailua, oikeushistoriaa, teleologisia argumentteja, sekä arvoja ja arvostuksia. Sallitut oikeuslähteet toimivat perusteluiden lisätukena tilanteissa, joissa ratkaisua ei saada suoraan vahvasti tai heikosti velvoittavista oikeuslähteistä.¹⁵ Tässä tutkielmassa varsinkin lainopin tuottama oikeustiede, eli oikeuskirjallisuus, on keskeinen hyödyntämäni oikeuslähde.

Keskityn työssäni selvittämään, millainen oikeustila Suomessa vallitsee hätätilatestamenttien tekemisen suhteen *de lege lata*. Tutkimukseni kohdistuu siis tällä hetkellä voimassa olevan oikeuden sisältöön.¹⁶ Tulkinnassani käytän erilaisia lainopillisia tulkintametoodeja¹⁷. Näistä tärkeimpinä esiin tässä tutkielmassa nousevat sanamuodon mukainen tulkinta, jossa tulkitaan lakitekstiä kirjaimellisesti, sekä systemaattinen tulkinta, jossa otetaan lakitekstiä tulkittaessa huomioon myös muut alemman tasoiset oikeuslähteet. Pyrin yhdistämään sanamuodon mukaisen tulkintani objektiiviseen tulkintaan, jossa tietyille lakitekstin ilmaisuille annetaan vakiintunut oikeuskäytäntöön tai muuhun lainopilliseen auktoriteettiperustaan pohjautuva merkitys. Lisäksi hyödynnän teleologista tulkintaa, joka pyrkii huomioimaan tarkastelun kohteena olevan sääntelyn taustalla vaikuttavat tavoitteet.¹⁸

1.4 Rakenne

Aloitin käsittelemällä edellytyksiä, joiden täyttymistä kaikkien testamenttien pätevyys vaatii: näitä ovat testamentin muotovaatimusten täyttäminen, testamentintekokelpoisuus ja testamenttaustarkoitus. Myös hätätilatestamentilta edellytetään kaikkia edellä mainittuja, vaikka muotovaatimukset ovatkin erilaiset normaalimuotoiseen testamenttiin verrattuna.

¹⁵ Hirvonen: Mitkä metodit? Opas oikeustieteen metodologiaan, s. 42-43 ja Siltala: Oikeustieteen tieteenteoria, s. 201

¹⁶ *De lege lata* -tutkimuksella viitataan voimassa olevan oikeuden tietynhetkisen tulkinnallisen merkityssisällön tutkimiseen. Siinä pyritään selvittämään, mitä oikeus on. Termiä voi verrata sitä muistuttavaan oikeuspoliittiseen tutkimukseen, *de lege ferendaan*, tai *de sententia ferendaan*, joka ilmaisee, mitä oikeuden kirjoittajan mielestä tulisi olla. Ks. lisää Siltala: Oikeustieteen tieteenteoria, s. 606 ja 743

¹⁷ Lainopillisia tulkintametoodeja ovat 1) sanamuodon mukainen tulkinta; 2) systemaattinen tulkinta; 3) historiallinen tulkinta; 4) vertaileva tulkinta; 5) supistava ja laajentava tulkinta; 6) analoginen tulkinta; 7) teleologinen tulkinta; 8) arvoperusteinen tulkinta ja 9) objektiivinen tulkinta. Ks. lisää Hirvonen: Mitkä metodit? Opas oikeustieteen metodologiaan, s. 39-40

¹⁸ Hirvonen: Mitkä metodit? Opas oikeustieteen metodologiaan, s. 39-40

Luvussa kolme käsittelen sekä suulliselle että kirjalliselle hätätilatestamentille yhteisiä pätevyyden edellytyksiä, joita ovat hätätilan käsillä olo ja kolmen kuukauden määräaikaisuusvaatimus. Neljännessä luvussa tarkastelen kummallekin hätätilatestamenttityypille erikseen asetettuja pätevyyden vaatimuksia. Holografisen hätätilatestamentin tapauksessa näitä ovat omakätisesti testamentin kirjoittaminen ja allekirjoittaminen; suullinen hätätilatestamentti taas edellyttää todistajia.

Lopuksi vedän yhteen tutkimuksen aikana syntyneet johtopäätökset, ja pyrin vastaamaan esittämiini tutkimuskysymyksiin.

2 Testamentin yleiset edellytykset

2.1 Testamentintekokelpoisuus

Testamentin tekijältä edellytetään riittävää kelpoisuutta testamentin tekemiseen. Ilman sitä ei voi laatia pätevää testamenttia.¹⁹ Aarnio ja Kangas määrittelevät testamentintekokelpoisuuden kelpoisuutena "elinkaaren aikana kertyneen varallisuuden omistajanvaihdoksen toteuttamiseen yhdellä ja samalla asiakirjalla"²⁰. Hätätilestamentti ei eroa normaalimuotoisesta testamentista kelpoisuusvaatimuksen suhteen, vaan myös hätätilestamentin tekijällä on oltava testamentintekokelpoisuus²¹.

PK 9 luku sääntelee oikeutta tehdä ja saada testamentti. PK 9:1:n mukainen lähtökohta on, että kahdeksantoista vuotta täyttäneellä on oikeus tehdä testamentti. Myös viisitoista vuotta täyttänyt saa tehdä testamentin sellaisesta omaisuudesta, johon hänellä on hallintaoikeus. Käytännössä tällaista omaisuutta on viisitoista vuotta täyttäneen itse ansaitsema tulo, sen tuotto ja näiden sijasta tullut omaisuus, mutta ei esimerkiksi lahjana tai perintönä saatu omaisuus²². Koska hätätilestamentin tekijän tulee olla testamentintekokelpoinen, yksi pätevyyden edellytyksistä on siis riittävä ikä testamentin tekemiseen.

Iän lisäksi testamentintekokelpoisuuteen voi PK 13:1:n mukaan vaikuttaa testamentin tekijän mielisairaus, tylsämielisyyys tai muu sieluntoiminnan häiriö, jos se on vaikuttanut testamentin tekemiseen. Pelkkä vaikuttamisen mahdollisuus ei riitä julistamaan testamenttia pätemättömäksi, vaan säädöstä tulee tulkita sanatarkasti²³. Olennaista testamentintekokelpoisuuden suhteen on se, onko testamentin tekijältä sairauden vuoksi puuttunut kyky itsenäiseen tahdonmuodostukseen testamentintekohetkellä. Esimerkiksi keskivaikean dementian on katsottu heikentävän henkilön kykyä itsenäiseen tahdonmuodostukseen siinä määrin, että testamentti on julistettu pätemättömäksi.²⁴

Joissain tilanteissa siis myös muutoin muotovaatimukset täyttävä hätätilestamentti voi olla pätemätön siksi, että sen tekijällä ei ole ollut riittävää kykyä tahdonmuodostukseen tehdäksään pätevän testamentin. Periaatteessa myös itsemurhaa suunnittelevan voitaisiin

¹⁹ Kangas: Perhe- ja jäämistöoikeuden perusteet, s. 704

²⁰ Aarnio – Kangas: Suomen jäämistöoikeus II Testamenttioikeus, s. 324

²¹ Kangas: Perhe- ja jäämistöoikeuden perusteet, s. 701

²² Kangas: Perhe- ja jäämistöoikeuden perusteet, s. 703

²³ Aarnio – Kangas: Suomen jäämistöoikeus II Testamenttioikeus, s. 328-329

²⁴ KKO 2004:8

katsoa olevan sellaisessa ahdinkotilassa, että häneltä puuttuu kelpoisuus testamentin tekemiseen. Suomalaisessa oikeuskäytännössä on kuitenkin suhtauduttu sallivasti itsemurhan yhteydessä tehtyihin testamentteihin.²⁵ Tällaisia testamentteja saatetaan silti helposti yrittää moittia sillä perusteella, että testamentti on tehty sieluntoiminnan häiriön alaisena²⁶.

On kuitenkin huomattava, että edellä mainitut testamentintekokelpoisuuteen vaikuttavat seikat ovat moitteenvaivaisia. Mahdollinen testamentintekokelpoisuuden puute todetaan siis aina jälkikäteen testamentin tekijän kuoleman jälkeen, jos testamentista tehdään kanne tuomioistuimeen. Henkilö ei siis kerran sen iän myötä saatuaan voi koskaan varsinaisesti menettää testamentintekokelpoisuutta elinaikanaan, vaan kelpoisuutta arvioidaan tarvittaessa tapauskohtaisesti tuomioistuimessa.²⁷

Edunvalvojan määrääminen tai vajaavaltaiseksi julistaminen ei sellaisenaan poista henkilön testamentintekokelpoisuutta, vaan henkilön kykyä ymmärtää testamentin merkitys tulee arvioida erillään siitä, mikä henkilön oikeustoimikelpoisuuden tila on. Vajaavaltaisuutta voidaan kuitenkin käyttää aihetodisteena muiden asioiden ohella tutkittaessa testamentin tekijän kykyä ymmärtää tekemänsä testamentin merkitys.²⁸

2.2 Testamenttaustarkoitus

Testamentin pätevyys ei edellytä sitä, että asiakirja on otsikoitu testamentiksi. Otsikoinnin sijasta ratkaisevaa on asiakirjan laatijan *tarkoitus* tehdä testamentti.²⁹ Oikeuskäytännössä testamenttina on pidetty esimerkiksi lahjakirjaksi, valtakirjaksi ja suostumukseksi otsikoitua asiakirjaa³⁰. Testamenttaustarkoitusta edellytetään myös hätätilatestamentin tekijältä. Jos henkilön tarkoituksena ei ole ollut tehdä testamenttia, testamentti on mitätön.³¹ Toisin sanoen testamenttia ei ole koskaan ollut olemassakaan, vaan se on *ineksistentti*. Testamentin mitättömyys tulee erottaa testamentin pätemättömyydestä, jolla on erilaiset oikeusvaikutukset.³²

²⁵ ks. esim. KKO 1974 II 84 ja KKO 1955 II 115

²⁶ Rautiala: Perintö ja testamentti uuden perintökaaren mukaan, s. 230

²⁷ Aarnio – Kangas: Suomen jäämistöoikeus II Testamenttioikeus, s. 323-324

²⁸ Aarnio – Kangas: Suomen jäämistöoikeus II Testamenttioikeus, s. 315-319

²⁹ Kangas: Perhevarallisuus-oikeus, s. 497

³⁰ KKO 1938 II 78, KKO 1943 II 271 ja KKO 1969 II 25

³¹ KKO 1984 II 149

³² Aarnio – Kangas: Suomen jäämistöoikeus II Testamenttioikeus, s. 324-325

Testamentintekotarkoituksen olemassaolon tulkinta voi olla erityisen vaikeaa suullisen hätätilatestamentin kohdalla, sillä väitetystä tahdonilmaisusta ei ole olemassa minkäänlaista kirjallista dokumenttia. Asiassa voi olla epäselvää, onko perittävä tarkoittanut tehdä testamentin, vai vaan esittänyt epämääräisiä toiveita tai suunnitelmia jäämistönsä suhteen. Tällaisia tilanteita voivat olla esimerkiksi kuolinvuoteella käydyt keskustelut perittävästä varallisuuden kohtalosta. Jotta testamentti olisi syntynyt, perittävä testamenttaustarkoituksella tuleekin näyttää toteen. Ilman todisteita testamenttaustarkoituksesta testamentti on mitätön, eli sitä ei ole olemassa.³³ Testamenttaustarkoituksen voi ilmaista ainakin ilmoittamalla todistajille selvästi, että haluaa tehdä testamentin, ja että todistajien tarkoitus on olla todistamassa kyseistä oikeustointa³⁴.

2.3 Testamentin määrämuotoisuus

2.3.1 Normaalimuotoinen testamentti

Perintökaaren 10:1:ssä säännellään normaalimuotoisen testamentin muotoa. Säännös kuuluu seuraavasti: "Testamentti on tehtävä kirjallisesti kahden todistajan ollessa yhtäaikaa läsnä, ja heidän on, sitten kun testamentin tekijä on allekirjoittanut testamentin tai tunnustanut siinä olevan allekirjoituksensa, todistettava testamentti nimikirjoituksillaan. Heidän tulee tietää, että asiakirja on testamentti, mutta testamentin tekijän vallassa on, tahtooko hän ilmoittaa heille sen sisällön."

Muotovaatimukset ovat ankarat³⁵. Testamentti voidaan julistaa PK 13:1:n nojalla pätemättömäksi, jos muotovaatimuksia ei ole testamentin tekemisessä noudatettu. On hyvä tiedostaa, että niin normaalimuotoisessa testamentissa kuin hätätilatestamentissakin oleva muotovirhe voi korjaantua, jos testamenttia ei muotovirheen takia moitita määräajassa, tai jos perilliset hyväksyvät muotovirheen sisältävän testamentin.

Vaikka perintökaareissa käytetty sanamuoto "voidaan julistaa" jättää tuomioistuimelle valtaa harkita testamentin pätemättömäksi julistamista muotovirheen takia, käytännössä olennaisen muotomääräyksen noudattamatta jättäminen on hyvin vahva pätemättömyysperuste.³⁶

³³ Aarnio – Kangas: Suomen jäämistöoikeus II Testamenttioikeus, s. 199

³⁴ Turun HO 8.5.1992 S 91/557

³⁵ Kangas: Perhe- ja jäämistöoikeuden perusteet s. 700

³⁶ Kangas: Perhe- ja jäämistöoikeuden perusteet s. 729-732

2.3.2 Häätöilätestamentti

Hätöilätestamentin muotovaatimukset poikkeavat normaalimuotoisesta testamentista, vaikka yhtäläisyyksiäkin on. Kuten normaalimuotoisessa testamentissa, myös suullisen hätöilätestamentin tekemisessä edellytetään kahden todistajan yhtäikäistä läsnäoloa. Sen sijaan testamentin kirjallisuus ja allekirjoitus luonnollisesti puuttuvat testamentin ollessa suullinen.

Kirjallinen hätöilätestamentti taas eroaa normaalimuotoisen testamentin muotovaatimuksista siten, että todistajien vaatimus puuttuu. Lisäksi PK 10:3 edellyttää kirjallisen hätöilätestamentin olevan "omakätisesti kirjoitettu", kun taas normaalimuotoiselta testamentilta edellytetään vain sen kirjallisuutta. Allekirjoituksen vaatimus säilyy samana myös kirjallisen hätöilätestamentin tapauksessa.

Perilliset saavat nostaa *moitekanteen* normaalimuotoisen testamentin tapaan myös hätöilätestamentista³⁷. Hätöilätestamenttien poikkeuksellinen luonne kuitenkin näkyy siinä, että oikeuskäytännössä on hyväksytty myös muodoltaan puutteellisia hätöilätestamentteja. Esimerkiksi allekirjoitukseltaan puutteellisia hätöilätestamentteja on katsottu päteväksi³⁸. Tällaisissa ratkaisuisa eniten painoarvoa saa muotovaatimusten tarkan noudattamisen tuoman oikeusvarmuuden sijaan oikeudenmukaisuuden arvo. Koska testamenttioikeuteen liittyy keskeisesti testamentin tekijän viimeisen tahdon kunnioittamisen periaate³⁹, muotovaatimusten ehdottoman tiukka tulkintalinja varsinkin hätöilän alaisena tehdyssä testamentissa voisi johtaa testamentin tarkoituksen vastaisiin lopputuloksiin.

³⁷ Kangas: Perhe- ja jäämistöoikeuden perusteet s. 701

³⁸ ks. KKO 1958 II 44 ja KKO 1974 II 84

³⁹ Aarnio – Kangas: Suomen jäämistöoikeus II Testamenttioikeus, s. 421

3 Häätilatestamentin yleiset edellytykset

3.1 Häätötilan käsillä olo

3.1.1 Mikä on hätätila?

Sairauden tai muun pakottavan syyn käsillä olo on keskeinen edellytys sille, että testamentintekijä voi tehdä testamentin pätevästi muutoin kuin PK 10:1:n edellyttämien muotovaatimusten mukaisesti. Vastaavasti oikeuskäytännössä tällaisen sairauden tai muun pakottavan syyn puuttumisen on katsottu mitätöivän testamentti, johon on vedottu häätötilatestamenttina⁴⁰.

Perintökaareissa ei mainita termiä "hätötila" lainkaan, mutta PK 10:3:n mukaisia testamentteja kutsutaan silti vakiintuneesti häätötilatestamenteiksi niin oikeuskäytännössä⁴¹ kuin oikeuskirjallisuudessakin. Jo näiden muodoltaan poikkeuksellisten testamenttien nimittäminen häätötilatestamenteiksi viestii siitä, että mikään vähäinen sairaus tai muu pienimuotoinen este ei ole riittävä syy PK 10:3:n mukaisen testamentin tekemiseen.

Perintökaaren tarkoittamasta häätötilasta on kyse yleensä silloin, kun testamentin tekevä henkilö on kuolemansairas tai loukkaantunut onnettomuudessa, eikä testamentin normaalien muotovaatimusten täyttämiseen ole aikaa⁴². Esimerkiksi syöpäleikkaukseen menossa oleva henkilö ei automaattisesti ole sellaisessa häätötilassa, että hän olisi oikeutettu tekemään häätötilatestamentin⁴³. Sen sijaan vaikkapa akuutin sairaskohtauksen takia sairaanhoitoon joutuneella on katsottu olevan oikeus tehdä häätötilatestamentti⁴⁴. Kummassakin tapauksessa testamentin tehnyt henkilö on menehtynyt pian testamentin tekemisen jälkeen. Olennaista onkin se, onko nimenomaan *testamentin tekemisen hetkellä* vallinnut häätötilaa vai ei. Pelkästään se, että testamentin tekijä kuolee pian testamentin tekemisen jälkeen, ei ole peruste poiketa testamentin normaaleista muotovaatimuksista.⁴⁵

Säännöksen mukaan syyn tulee olla pakottava – sen tulee estää henkilöä tekemästä normaalimuotoista testamenttia. Tämä tarkoittaa sitä, että vakavastikaan sairas tai muuten

⁴⁰ ks. esim. KKO 1960 II 28, KKO 1964 II 106 ja KKO 1984 II 149

⁴¹ ks. esim. KKO 1987:37, KKO 1994:11 ja KKO 2011:57

⁴² Aarnio – Kangas: Suomen jäämistöoikeus II Testamenttioikeus, s. 188

⁴³ KKO 1972 II 60

⁴⁴ Rovaniemen HO 19.4.1995 S 94/94

⁴⁵ Aarnio – Kangas: Suomen jäämistöoikeus II Testamenttioikeus, s. 188

hankalassa elämäntilanteessa oleva ei voi tehdä pätevää hätätilatestamenttia, jos tämä sairaus tai olosuhde ei suoraan estä häntä tekemästä testamenttia normaaleja muotovaatimuksia noudattaen. Näin ollen esimerkiksi sokea, halvaantunut tai kätensä amputaation tai kehitysvamman takia menettänyt joutuu silti yleensä tekemään testamentin PK 10:1:n mukaisia normaaleja muotovaatimuksia seuraten. Ainoastaan hätätilan konstituiva fyysinen este oikeuttaa hätätilatestamentin laatimisen.⁴⁶ Keskeistä on se, *ehditäänkö* normaalimuotoista testamenttia tehdä vai ei⁴⁷. Siispä esimerkiksi vuosia halvaantuneena ollut henkilö joutuu tekemään normaalimuotoisen testamentin tarvittaessa toisen henkilön avustuksella, kun taas esimerkiksi aivoinfarktin seurauksena äkillisesti halvaantunut ja kuolemanvaarassa oleva henkilö olisi luultavasti sellaisessa hätätilassa, että normaalimuotoisen testamentin tekemiseen ei olisi aikaa.

Perintökaaren tarkoittamana "muuna pakottavana syynä" voidaan pitää ainakin tilannetta, jossa testamentin tekijä laatii hätätilatestamentin ennen itsemurhan tekemistä. Itsemurhan tehneiden henkilöiden testamentit ovatkin hyvin tavallinen hätätilatestamenttien ryhmä.⁴⁸ Tällaisia testamentteja on toistuvasti katsottu päteväksi oikeuskäytännössä⁴⁹.

Myös esimerkiksi sotatilanne voi oikeuttaa hätätilatestamentin tekemisen. Roomalaisessa oikeudessa tunnettiin *sotilastestamentti*, jollaisen sotilas pystyi tekemään normaalia testamenttia lievempiä muotovaatimuksia noudattaen⁵⁰. Jatkumo tästä on niin sanottu *sotatestamentti*, jollainen voitaisiin käytännössä edelleen katsoa hätätilatestamentiksi. Rautiala mainitsee esimerkkinä tilanteen, jossa kentälle yksin haavoittuneena jäänyt sotilas kirjoittaa testamenttinsa tupakkalaatikkonsa kanteen.⁵¹ Myös sotatilanteessa hätätilatestamentin tekeminen edellyttäneesi jonkinlaista erityistä hätätilaa, esimerkiksi juuri tilanteen, jossa yksin jäänyt sotilas on välittömässä kuolemanvaarassa. Pelkkä sotilaana

⁴⁶ Fyysisen esteen omaava henkilö voi laatia testamentin avustettuna, jos hän ei esimerkiksi sairauden tai vamman vuoksi kykene itse allekirjoittamaan testamenttia. Rautialan mukaan se, että joku ei pysty allekirjoittamaan testamenttiaan itse, on myös "pakottava syy", joka estää tekemästä PK 10:1:n mukaisen testamentin. Suullista hätätilatestamenttia ei kuitenkaan tällaisessa tilanteessa voitane pitää vaihtoehtoisena muotona, sillä tällainen tulkinta johtaisi siihen, että kirjoituskyvytön henkilö voisi laatia suoraan suullisen testamentin tarvitsematta ollenkaan korvata sitä kirjallisella testamentilla. On siis parempi, että testamentin tekijä pyytää avustajaa kirjoittamaan nimensä testamenttiin. Ks. lisää Rautiala: Perintö ja testamentti uuden perintökaaren mukaan, s. 231

⁴⁷ Aarnio – Kangas: Suomen jäämistöoikeus II Testamenttioikeus, s. 195

⁴⁸ Aarnio – Kangas: Suomen jäämistöoikeus II Testamenttioikeus, s. 188

⁴⁹ ks. esim. KKO 1955 II 115 ja KKO 1974 II 84

⁵⁰ Aarnio – Kangas: Suomen jäämistöoikeus II Testamenttioikeus, s. 187

⁵¹ Rautiala: Perintö ja testamentti uuden perintökaaren mukaan, s. 232

toimiminen ei siis vaikuttaisi tuovan oikeutta hätätilatestamentin tekemiseen missä vain tilanteessa.

Sotatilanteen ohella merihätä tai onnettomuusuhan alainen vaarallinen lentomatka tai työtilanne voisi olla peruste hätätilatestamentin tekemiselle⁵². Käytännössä tällainen hätätilatestamentti saattaa kuitenkin monessa tilanteessa jäädä merkityksettömäksi, jos tietoa testamentista ei saada siirrettyä testamentin edunsaajalle. Esimerkiksi jos lento-onnettomuuden uhka aktualisoituu ja onnettomuus tapahtuu, on melko epätodennäköistä, että lentokoneessa ennen onnettomuutta tehty kirjallinen testamentti löytäisi tiensä testamentin edunsaajan luokse. Samoin suullisesti tehdyn testamentin todistajien selviäminen samasta onnettomuudesta on jokseenkin epätodennäköistä, missä tapauksessa testamenttia ei koskaan päästäisi panemaan täytäntöön.

Suurin merkitys hätätilatestamentilla olisi tällaisessa onnettomuustilanteessa todennäköisesti silloin, jos testamentin tekijää uhannut onnettomuus ei toteutuisikaan. Silloin tehty hätätilatestamentti olisi edelleen pätevä kolmen kuukauden ajan, koska itse testamentti on kuitenkin tehty hätätilan alaisuudessa. Perintökaareissa ei edellytetä, että hätätilatestamentin tekijä menehtyy sairauden tai muun hätätilan seurauksena.

3.1.2 Hätätilan subjektiivisuus

Hätätilan vaatimusta seuraa kysymys siitä, kuka hätätilan olemassaolosta päättää.

Oikeuskirjallisuudessa näyttäisi vallitsevan kanta, jonka mukaan tilannetta on tarkasteltava testamentin tekijän näkökulmasta⁵³. Tilannearvion hädänalaisuudesta tekee siis testamentin tekijä itse omasta subjektiivisesta näkökulmastaan. Ratkaisevaa merkitystä ei tule antaa sille, onko testamentin tekijällä objektiivisen sivustakatsojan arvion mukaan ollut mahdollisuutta tehdä normaalimuotoista testamenttia. Vaatimuksia hätätilatestamentin tekemiselle ei siis hätätilan arvioinnin kannalta tule asettaa kovin korkealle.⁵⁴

Subjektiivisen hädänalaisuuden käsityksen tärkeydestä huolimatta arviointi ei kuitenkaan voi perustua täysin testamentin tekijän omiin mielikuviin, vaan kyseessä on todella oltava jonkinlainen ahdinkotila⁵⁵. Esimerkiksi tapauksessa KKO 1964 II 104 testamentin tekijä oli

⁵² Rautiala: Perintö ja testamentti uuden perintökaaren mukaan, s. 232

⁵³ ks. esim. Rautiala: Perintö ja testamentti uuden perintökaaren mukaan, s. 232 ja Aarnio – Kangas: Avioliitto, perintö ja testamentti, s. 219

⁵⁴ Aarnio – Kangas: Avioliitto, perintö ja testamentti, s. 219

⁵⁵ Aarnio: Jälkikäädökset, s. 198 ja Aarnio – Kangas: Avioliitto, perintö ja testamentti, s. 219

vakaasti siinä uskossa, että hän ei kykene käden vapinan vuoksi itse allekirjoittamaan testamenttiaan, joten testamentin tekijän kehotuksesta toinen henkilö kirjoitti hänen nimensä asiakirjaan. Korkein oikeus katsoi, että asiassa ei ollut perusteita poiketa testamentin normaalimuodosta, sillä ei ollut näytetty, että testamentin tekijä olisi sairauden tai muun pakottavan syyn vuoksi estynyt omakätisesti allekirjoittamasta testamenttia. Tapaus osoittaa, että oikeustila on hätätilan arvioinnin suhteen osin ristiriitainen. Jos oma vakaa käsitys siitä, että on estynyt tekemästä normaalimuotoista testamenttia ei riitä hätätilan perusteeksi, hätätilan arviointi ei silloin ole täysin subjektiivista. Hätätilan käsillä olon arviointi vaikuttaisikin perustuvan viime kädessä tuomioistuimen tekemään tapauskohtaiseen harkintaan.

3.2 Aikarajaisuus

Hätätilatestamentti katsotaan rauenneeksi, jos sen tekijällä on perintökaaren säännöksessä tarkoitetun esteen lakattua ollut kolmen kuukauden ajan tilaisuus määrätä jäämistöstään normaalia testamenttausmuotoa noudattaen. Sitä, koska esteen tarkalleen ottaen katsotaan lakanneen, ei määritellä säännöksessä. Alkaako kolmen kuukauden aika kulumaan välittömästi siitä hetkestä, kun akuutein hätätilanne on ohi? Entä tuleeko kolmen kuukauden ajanjakson olla yhtäjaksoinen?

Rautialan mukaan kolmen kuukauden ajanjakso luetaan siitä, kun testamenttaajalle on tullut tilaisuus määrätä jäämistöstään PK 10:1:n mukaisessa järjestyksessä⁵⁶. Tämän perusteella esimerkiksi haaksirikko-onnettomuudessa olleen kolmen kuukauden määräaika lähtisi kulumaan siitä hetkestä, kun hän on päässyt takaisin kotiin ja normaaliin elämäänsä. Epäselvää on, miten esimerkiksi sairaalassa vietettyä ajanjaksoa tulkitaan. Jos henkilö on sairaskohtauksen saatuaan tehnyt hätätilatestamentin ja on hoidettavana sairaalassa, lähteekö kolmen kuukauden määräaika kulumaan vasta tämän päästyä kotiinsa, vai heti tilan vakiinnuttua hieman? Kysymys jää toistaiseksi avoimeksi. Käytännössä kysymyksellä lienee vain vähäinen merkitys, mistä kertoo jo se, että suomalaisessa oikeuskäytännössä hätätilatestamenttien kolmen kuukauden määräaika ei ole käsitelty juurikaan.

Ruotsissa vastaavaa testamentin määräaikaisuutta on tulkittu niin, että aikaa mitataan kuluneiden "esteettömien" kuukausien yhteismääränä. Samaa periaatetta voidaan soveltaa

⁵⁶ Rautiala: Perintö ja testamentti uuden perintökaaren mukaan, s. 236

myös suomalaiseen perintökaareen.⁵⁷ Kolmen kuukauden määräaika voi siis koostua useammasta eri jaksosta⁵⁸. Jos testamentin tekijällä on esimerkiksi ollut kuukausi sellaista aikaa, jolloin perintökaareessa tarkoitettua "sairautta tai muuta pakottavaa syytä" ei ole ollut käsillä, mutta sitten kyseinen este taas ilmaantuu, ajan kulumisen keskeytyy siihen asti, kunnes este taas poistuu. Tällaiset esteettömät ajat lasketaan yhteen, ja jos niitä on kulunut yhteensä kolmen kuukauden edestä, tehty hätätilatestamentti raukeaa.⁵⁹ Tietenkin kolmen kuukauden määräaika saattaa monen kohdalla kulua myös ilman keskeytyksiä, jolloin määräajan laskeminen on suoraviivaisempaa.

⁵⁷ Rautiala: Perintö ja testamentti uuden perintökaaren mukaan, s. 236

⁵⁸ Aarnio: Jälkisaadokset, s. 202

⁵⁹ Rautiala: Perintö ja testamentti uuden perintökaaren mukaan, s. 236

4 Häätöilatestamentin erityiset edellytykset

4.1 Suullinen häätöilatestamentti

4.1.1 Esteettömät todistajat

Suullisen häätöilatestamentin saa PK 10:3.1:n mukaan sairauden tai muun pakottavan syyn vuoksi tehdä kahden todistajan ollessa yhtäaikaan läsnä. Suullisen häätöilatestamentin todistajia koskevat samanlaiset esteettömyysvaatimukset kuin normaalimuotoisen testamentin todistajia⁶⁰.

PK 10:4:ssä asetetaan testamentin todistajille tarkemmat vaatimukset. Todistajan tulee olla täyttänyt viisitoista vuotta eikä hänellä saa olla sieluntoiminnan häiriötä, jonka vuoksi hän olisi kykenemätön todistamaan. Lisäksi säännöksessä luetellaan joukko testamentin tekijään läheisessä sukulaisuus- tai perhesuhteessa olevia, jotka ovat esteellisiä todistamaan testamenttia. Tällaisia henkilöitä ovat esimerkiksi testamentin tekijän puoliso, lapsi tai sisarus. Esteellisyyden synnyttää myös se, jos testamentissa on määräys todistajana toimivan, hänen puolisonsa tai muun häneen läheisessä suhteessa olevan hyväksi. Esteellisen todistajan käyttäminen testamentin tekemisessä voi johtaa testamentin pätemättömyyteen, vaikka testamentti olisi muuten vaatimusten mukainen⁶¹. Todistajien esteellisyys määrittyy testamentin tekohetken perusteella, eli *alkuperäisen esteettömyyden* mukaan. *Jälkiperäinen esteettömyys* eli myöhemmin syntynyt esteettömyyden peruste ei ole muotovirhe.⁶²

Normaalimuotoisessa testamentissa todistajien tulee allekirjoittaa *todistuslausuuli*⁶³.

Suullista häätöilatestamenttia tehdessä mitään virallista testamenttiasiakirjaa ei luonnollisestikaan ole, joten testamentti todistetaan suullisesti. Suullistakin häätöilatestamenttia tehdessä voidaan silti käyttää kirjallisia muistiinpanoja. Itse asiassa muistiinpanojen tekeminen olisi jopa suotavaa, sillä testamentin sisältö on muuten kokonaan todistajien muistin varassa. Tällainen häätöilatestamentti on silti suullinen, ja eroaa varsinaisesta kirjallisesta häätöilatestamentista niin, että siitä puuttuu allekirjoitus. Tehty

⁶⁰ Kangas: Perhevarallisuus-oikeus, s. 502

⁶¹ Kangas: Perhe- ja jäämistö-oikeuden perusteet s. 702

⁶² Kangas: Perhe- ja jäämistö-oikeuden perusteet s. 701

⁶³ Kangas: Perhe- ja jäämistö-oikeuden perusteet s. 702

asiakirja ei siis ole itse testamentti, vaan ainoastaan muistiinpanoväline, jota testamentin todistajat voivat käyttää apunaan testamentin suullisessa ilmaisussa.⁶⁴

Vaikka perintökaareissa edellytetään kahden todistajan yhtäaikaista läsnäoloa, oikeuskäytännössä on kuitenkin hyväksytty myös yhden todistajan läsnä ollessa tehty hätätilatestamentti. Tapauksessa KKO 1987:37 perittävä oli kuolinpäivänään allekirjoittanut testamentin, joka oli aikaisemmin kirjoitettu valmiiksi koneella. Yrityksistä huolimatta paikalle ei ollut saatu toista todistajaa, joten perittävä oli kertonut ainoalle paikalla olevalle todistajalle asiakirjan sisältävän hänen testamenttinsa. Lisäksi perittävä oli todistajan läsnä ollessa puhelimitse ollut yhteydessä toiseen todistajaan ja kertonut tälle saman tiedon. Perittävä oli kuollut ennen kuin paikalle oli saatu toista todistajaa.

Tehty testamentti ei siis ollut puhdas suullinen hätätilatestamentti, sillä paikalla ei ollut yhtäaikaista kahta todistajaa. Kyseessä ei ollut myöskään holografinen testamentti, sillä asiakirja ei ollut perittävänsä käsin kirjoittama. Korkein oikeus kuitenkin yhtyi alioikeuden ja hovioikeuden ratkaisuihin, ja päätyi pitämään tehtyä hätätilatestamenttia päteväksi, vaikka se ei vastannutkaan muodoltaan kummankaan hätätilatestamenttimuodon vaatimuksia. KKO katsoi, että tehty testamentti oli puutteistaan huolimatta rinnastettavissa PK 10:3.1:ssä tarkoitettuihin hätätilatestamentteihin ja niin ollen pätevä. Päätös ei ollut yksimielinen, vaan osa korkeimman oikeuden jäsenistä piti testamenttia pätemättömänä. Aarnion ja Kankaan mukaan kyseisen tapauksen lopputulokseen on vaikuttanut käsillä olevan tilanteen realistinen arviointi "yhtäältä muodon tehtävät ja toisaalta tilanteenmukainen kohtuullisuus" huomioon ottaen⁶⁵. Tässä tapauksessa tilanteenmukainen kohtuullisuus on saanut etusijan muotovaatimusten tiukan noudattamisen sijaan.

Juuri hätätilatestamenttien kiireellinen luonne asettaa haasteita todistajien saamiselle. Yleensä hätätilatestamentti laaditaan tilanteessa, johon ei pystytä varautumaan etukäteen. Siksi todistajien hankkimiselle ei tavallisesti jää paljoa aikaa. Käytännössä hätätilatestamenttia vaativa tilanne saattaa usein tulla ajankohtaiseksi sairaalassa tai muussa hoitolaitoksessa. Tällöin ei lain mukaan ole estettä sille, että laitoksen henkilökunta toimisi suullisen hätätilatestamentin todistajina. Usein hoitolaitosten sisäiset ohjeistukset kuitenkin ohjeistavat

⁶⁴ Rautiala: Perintö ja testamentti uuden perintökaaren mukaan, s. 233-234

⁶⁵ Aarnio – Kangas: Suomen jäämistöoikeus II Testamenttioikeus, s. 209

henkilökuntaa pidättäytymästä hätätilatestamenttien todistamisesta. Loppujen lopuksi todistajana toimiminen tai toimimatta oleminen jää henkilön itsensä päätettäväksi.⁶⁶

4.2 Holografinen hätätilatestamentti

4.2.1 Omakätisesti kirjoittamisen vaatimus

PK 10:3.1:n mukaan suulliselle hätätilatestamentille vaihtoehtoinen hätätilatestamentin muoto on ilman todistajia omakätisesti kirjoitettu ja allekirjoitettu asiakirja. Tällaista testamenttia kutsutaan holografiseksi testamentiksi⁶⁷. Sellainen laaditaan tyypillisesti ennen itsemurhaa⁶⁸. Tällöin testamentin tekijällä ei ole aikaa eikä tilaisuutta laatia normaalimuotoista testamenttia todistajineen.

Omakätisyyden termiä ei ole perintökaassa erikseen tarkennettu. Koska omakätisyyden edellyttämisen tarkoituksena on asiakirjan aitouden varmistaminen, termillä tarkoitettaneen tekstin kirjoittamista esimerkiksi kynällä paperille⁶⁹. Tätä tulkintaa tukee esimerkiksi korkeimman oikeuden ratkaisu vuodelta 2011, jossa perittävän käsin kirjoittamaa asiakirjaa tulkittiin "omakätisesti" tehtynä⁷⁰. Vastaavasti tapauksessa, jossa teksti on kirjoitettu koneella, KKO on katsonut, että testamentin tekijä ei ole omakätisesti kirjoittanut testamenttia⁷¹. Oikeuskirjallisuudessa toistuu samanlainen kanta⁷².

Jos osa testamentista on kirjoitettu koneella, syntyy kysymys siitä, onko tehty hätätilatestamentti pätevä. Aarnion mukaan tällaisessa tilanteessa on kokonaisarvioinnin pohjalta pyrittävä selvittämään, mikä osa testamentista on pätevä ja mikä ei. Koneella kirjoittaminen ei siis tämän tulkintalinjan mukaan suoraan tekisi mistään testamentin osasta pätemätöntä.⁷³ Rautiala taas katsoo, että muutoin kuin omakätisesti kirjoitettu testamentin osa olisi siltä osin suoraan pätemätön, mutta voi silti olla muilta osin pätevä⁷⁴. Kuten edellä on mainittu, korkein oikeus on hyväksynyt hätätilatestamenttina myös koneella kirjoitetun, omakätisesti allekirjoitetun testamentin⁷⁵. Koska kyseinen testamentti ei ollut puhtaasti

⁶⁶Aarnio – Kangas: Suomen jäämistöoikeus II Testamenttioikeus, s. 191

⁶⁷Aarnio – Kangas: Suomen jäämistöoikeus II Testamenttioikeus, s. 203

⁶⁸Kangas: Perhe- ja jäämistöoikeuden perusteet s. 701

⁶⁹Aarnio – Kangas: Suomen jäämistöoikeus II Testamenttioikeus, s. 206

⁷⁰KKO 2011:57

⁷¹KKO 1987:37

⁷²ks. esim. Rautiala: Perintö ja testamentti uuden perintökaaren mukaan, s. 235 ja Aarnio: Jälkisäädökset, s. 200

⁷³Aarnio: Jälkisäädökset, s. 200-201

⁷⁴Rautiala: Perintö ja testamentti uuden perintökaaren mukaan, s. 235

⁷⁵KKO 1987:37

suullinen eikä kirjallinen hätätilatestamentti, ja laissa edellytetään kirjallisen hätätilatestamentin omakätisyyttä, tapauksesta ei voine vetää suoria johtopäätöksiä omakätisyyden vaatimuksesta. KKO:n ratkaisussa korostui ennen muuta tilanteen mukainen kohtuullisuus ja testamentin tekijän viimeisen tahdon kunnioittamisen periaate. Aarnion ja Kankaan mukaan rinnakkainen muoto sallimalla voidaan estää kohtuuton lopputulos yksittäistapauksissa⁷⁶. Kyse vaikuttaisi siis olleen enemmänkin periaatteellisesta kuin lain sanamuodon mukaisesta ratkaisusta.

4.2.2 Allekirjoitus

Omakätisesti kirjoittamisen lisäksi PK 10:3.1 edellyttää kirjalliselta hätätilatestamentilta sen tekijän allekirjoitusta. Aarnion ja Kankaan mukaan allekirjoituksen tarkoituksena on todentaa se, että tahdonilmaisu on valmis. Koska kirjallisen hätätilatestamentin tapauksessa todistajia ei yleensä ole läsnä, allekirjoitus osoittaa, että kyseessä todella on testamentti, eikä vain esimerkiksi yleisluontoinen paperille hahmottelu. Allekirjoittamattomaan testamenttiin vetoavalla on todistustaakka testamentin pätevydestä.⁷⁷

Korkein oikeus on ratkaisukäytännössään hyväksynyt myös vailla allekirjoitusta olevan⁷⁸ ja puutteellisesti allekirjoitetun⁷⁹ holografisen testamentin. Ensin mainitussa tapauksessa kyse oli ennen itsemurhaa tehdystä holografisesta testamentista. Allekirjoituksen puuttumisesta huolimatta testamentti katsottiin päteväksi, sillä tekstissä esiintyi sen laatijan nimi. Jälkimmäisessä tapauksessa oli niin ikään kyse ennen itsemurhaa tehdystä holografisesta testamentista, jonka oli allekirjoittanut "Martta-sisko". Allekirjoitus katsottiin puutteellisuudestaan huolimatta riittäväksi, sillä testamentin omakätisyyden katsottiin varmistavan sen oikeaperäisyyden.

Aarnio ja Kangas korostavat, että tällaisia ratkaisuja ei tule silti yleistää. Vaatimus holografisen testamentin allekirjoittamisesta on perusteltu juuri sen vuoksi, että allekirjoitus kertoo testamentin olevan valmis. Aarnio ja Kangas katsovat toisaalta myös, että hätätilatestamenttien normaalimuotoisia testamentteja lievempi muotovaatimusten tulkinta on sekin perusteltua, sillä arvioinnissa tulee pitää mielessä myös aineellisen oikeuden

⁷⁶ Aarnio – Kangas: Suomen jäämistöoikeus II Testamenttioikeus, s. 209

⁷⁷ ibid

⁷⁸ KKO 1958 II 44

⁷⁹ KKO 1974 II 84

toteutuminen.⁸⁰ Ottaen huomioon hätätilatestamentin luonteen kiireellisenä, hätätilaan liittyvänä tekijän viimeisenä tahtona on mielestäni tarkoituksenmukaista, että muotovaatimuksia ei tulkita yhtä ankarasti kuin normaalimuotoisen testamentin kohdalla, jonka tekijällä on yleensä riittävästi aikaa ottaa selvää testamentin määrämuodosta.

⁸⁰ Aarnio – Kangas: Suomen jäämistöoikeus II Testamenttioikeus, s. 210

5 Johtopäätökset

Tutkimuksen perusteella perintökaaren tarkoittama "sairaus tai muu pakottava syy" tarkoittaa sellaista hätätilaa, jonka takia testamentin tekijällä ei ole aikaa ryhtyä järjestelyihin normaalimuotoisen testamentin tekemiseksi. Tällainen kiireellinen syy voi olla esimerkiksi yllättävä hengenvaarallinen sairaus tai onnettomuuteen joutuminen. Hätätilan käsillä olon arviointi tapahtuu tavallisesti testamentin tekijän subjektiivisesta näkökulmasta. Toisaalta käsillä tulisi myös oikeasti olla jonkinlainen hätätila. Subjektiivisen ja objektiivisen käsityksen keskinäinen painoarvo näyttäytyy siis hieman ristiriitaisena. Hyvänä lähtökohtana voidaan silti pitää ainakin sitä, että vaatimuksia hätätilan arvioimiseen ei tulisi asettaa liian korkealle.

Suullisen hätätilatestamentin todistajilta vaaditaan samanlaista esteettömyyttä kuin normaalien hätätilatestamentin tekijöiltä. Esteettömyys arvioidaan testamentin tekohetken perusteella.

Omakätisesti kirjoittaminen näyttäisi riidattomasti tarkoittavan käsin kynällä kirjoittamista, esimerkiksi paperille tai muulle kirjoituslustalle. Vaikka omakätisesti kirjoittaminen onkin laissa edellytetty vaatimus kirjalliselle hätätilatestamentille, selvää oikeustilaa ei ole sen suhteen, miten muutoin kuin omakätisesti kirjoitettua hätätilatestamentin osuutta tulisi tulkita. Todennäköisesti tällaisessa tilanteessa ratkaisevaa olisi tuomioistuimen tekemä kokonaisarviointi tilanteesta.

Kolmen kuukauden määräajan ei tarvitse olla yhtäjaksoinen, vaan kolmen kuukauden aika lasketaan sellaisista ajanjaksoista yhteenlaskettuna, jolloin hätätilaa ei ole ollut käsillä. Määräaika lähtee käyntiin siitä, kun henkilölle on tullut tilaisuus tehdä normaalimuotoinen testamentti. Tämän tarkempaa vastausta nykyisestä oikeusjärjestelmästä ei kysymykseen toistaiseksi löydy. Toisaalta tämä saattaa myös osoittaa sen, että kyseessä ei ole käytännön elämässä kovin usein toistuva tai merkittävä ongelma, koska asiaa ei ole lähdetty käsittelemään tuomioistuimeen.

PK 10:3:ssa mainittujen muotovaatimusten lisäksi pätevän hätätilatestamentin tekeminen edellyttää testamentin tekijältä testamentintekokelpoisuutta ja testamenttaustarkoitusta. Kelpoisuuden suhteen merkittävä kysymys on se, katsotaanko ennen itsemurhaa tehty testamentti tehdyksi sieluntoiminnan häiriön alaisena, vai onko testamentin tekijä ollut kelpoinen tekemään testamentin. Oikeuskäytäntö puoltaa jälkimmäistä kantaa, eli kelpoisuuden olemassaoloa. Testamenttaustarkoituksen selvittäminen voi olla haastavaa

etenkin suullisen testamentin yhteydessä. Testamenttaustarkoitus tulee näyttää todeksi, jotta kyseessä olisi hätätilatestamentti. Suullista testamenttia tehdessä varmin tapa ilmaista testamenttaustarkoituksensa on kertoa todistajille selkeästi, että haluaa tehdä testamentin, ja että todistajien tehtävänä on olla todistamassa kyseistä tilaisuutta.

Kuten tutkimuksen edetessä havaittiin, hätätilatestamentin pätevyyden edellytykset eivät nykyisessä oikeusjärjestelmässämme ole kaikissa suhteissa täysin tarkkarajaisia. Osa pätevyyteen vaikuttavista tekijöistä, kuten esteettömien todistajien edellytykset, ovat selvemmin määritettävissä, mutta esimerkiksi pätevän hätätilan suhteen ei ole olemassa tarkkaa ennakkollista rajausta. Etenkin moniulotteisissa ja poikkeuksellisissa tapauksissa korostuu tapauskohtaisen arvioinnin merkitys, jolloin vastakkain ovat oikeusturvan ja todistettavuuden arvot sekä testamentin tekijän viimeisen tahdon kunnioittamisen periaate. Esimerkiksi sekamuotoinen hätätilatestamentti, eli testamentti joka ei täytä kummankaan hätätilatestamenttityypin muotovaatimuksia täysin, on mahdollista tehdä, jos se on rinnastettavissa PK:n mukaisiin hätätilatestamentteihin. Yksittäistapauksissa kyse on siis loppujen lopuksi tuomioistuimen tekemästä tapauskohtaisesta harkinnasta, mikäli hätätilatestamenttia moititaan.

Normaalitilanteessa, jossa testamentin tekijällä on aikaa suunnitella ja paneutua testamentin tekemiseen, muotovaatimusten ankara tulkinta on mielestäni perusteltua, sillä muotovaatimuksia noudattamalla edistetään oikeusvarmuutta ja testamentin todistettavuutta. Hätätilatestamenttien kohdalla korkeimman oikeuden muotovaatimusten väljempi tulkintalinja tuntuu kuitenkin perustellulta ottaen huomioon hätätilatestamenttien tarkoituksen tekijän viimesijaisen tahdon ilmaisuvälineenä hätätilanteessa. Hätätilatestamenttien tekemistä ympäröi yleensä sellaiset tavanomaisesta poikkeavat olosuhteet, että tarkkarajaisia vaatimuksia pätevyyden suhteen voi olla vaikeaa tai jopa mahdotonta antaa lain tasolla, tai myöskään oikeuskäytännössä. Kuitenkin juuri korkeimman oikeuden ratkaisut ovat erityisen hyödyllisiä aihepiirin kannalta, sillä niiden pohjalta voi saada jonkinlaisen käsityksen siitä, millaisissa olosuhteissa hätätilatestamentti voi tulla kyseeseen. Laaja-alaisemman ratkaisukäytännön saaminen voisikin osaltaan selventää hätätilatestamenttien pätevyyttä koskevia kysymyksiä, joiden osalta oikeustila on toistaiseksi osittain epäselvä.